

ISSN: 2687-220X

NOVUS ORBIS

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi
Journal of Politics and International Relations

**Ortadoğu Jeopolitiğinde Kültürel Yansımalar:
Kültürel Miras Üzerine Bir Değerlendirme**

*The Cultural Reflections on the Middle Eastern Geopolitics:
An Assessment on the Cultural Heritage*

Senem Atvur

**Religion and Empire:
Islam as a Structural Force in the Umayyad and the Ottoman Empires**

*Din ve İmparatorluk:
Emevi ve Osmanlı İmparatorluklarında Yapısal Bir Güç Olarak İslam*

Murat Ülgül

**Soğuk Savaş Döneminde Latin Amerika ve
Türkiye’de Ordunun Siyasetteki Rolü**

*The Role of the Army in Politics in Latin America and
Turkey during the Cold War*

Tuğba Ergezen & Ceren Uysal Oğuz

Editörler Kurulu / Editorial Board

Baş Editör / Editor-in-Chief

- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Özgür Tüfekçi

Genel Koordinatör / General Coordinator

- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Alper Tolga Bulut

Yönetici Editörler / Managing Editors

- Arş. Gör. / Research Assist. Hülya Kınık
- Arş. Gör. / Research Assist. Göktuğ Kıprızlı

Kitap İnceleme Editörleri / Book Review Editors

- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Bülent Şener (*Türkçe Kitap / Books in Turkish*)
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Murat Ülgül (*İngilizce Kitap / Books in English*)

Alan Editörleri / Section Editors

- Dr. Öğr. Ü. / Assist. Prof. Fatma Akkan Güngör
- Dr. Öğr. Ü. / Assist. Prof. Yılmaz Bayram
- Dr. Öğr. Ü. / Assist. Prof. Ayça Eminoğlu
- Dr. Öğr. Ü. / Assist. Prof. Vahit Güntay
- Dr. Öğr. Ü. / Assist. Prof. Erol Kalkan
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. İsmail Köse

Yardımcı Editörler / Assistant Editors

- Arş. Gör. / Research Assist. Sinem Çelik
- Arş. Gör. / Research Assist. Çağıl Durdu
- Arş. Gör. / Research Assist. Emel İlter
- Arş. Gör. / Research Assist. Çağlar Kaya
- Arş. Gör. / Research Assist. Ayçe Sepli

Uluslararası Danışma Kurulu / International Advisory Board

- Prof. Dr. Mohammad Arafat – Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Shane Brennan – American University in Dubai, UAE
- Dr. Alessia Chiriatti – University for Foreigners of Perugia, Italy
- Prof. Dr. Murat Çemrek – Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Rahman Dağ – Adıyaman Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Federico Donelli – University of Genoa, Italy
- Prof. Dr. Süleyman Erkan – Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Monique Sochaczewski Goldfeld – Escola de Comando e Estado-Maior do Exército, Brazil
- Dr. Ayla Göl – University of Nottingham, UK
- Prof. Dr. Emre İşeri – Yaşar Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Gökhan Koçer – Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye
- Dr. SungYong Lee – University of Otago, New Zeland
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Ali Onur Özçelik – Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Alp Özerdem – George Mason University, USA
- Dr. Öğr. Ü. / Assist. Prof. Kaan Renda – Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Paul Richardson – University of Birmingham, UK
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Didem Ekinci Sarier – Çankaya Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Hüsrev Tabak – Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Coşkun Topal – Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye

Novus Orbis
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi
Journal of Politics and International Relations

ISSN: 2687-220X

Cilt 2 | Sayı 2 | 2020
Volume 2 | Number 2 | 2020

İçindekiler / Table of Contents

Araştırma Makaleleri / Research Articles

81

**Ortadoğu Jeopolitiğinde Kültürel Yansımalar:
Kültürel Miras Üzerine Bir Değerlendirme**

*The Cultural Reflections on the Middle Eastern Geopolitics:
An Assessment on the Cultural Heritage*

Senem Atvur

111

**Religion and Empire:
Islam as a Structural Force in the Umayyad and the Ottoman
Empires**

*Din ve İmparatorluk:
Emevi ve Osmanlı İmparatorluklarında Yapısal Bir Güç Olarak İslam*

Murat Ülgül

131

**Soğuk Savaş Döneminde Latin Amerika ve
Türkiye'de Ordunun Siyasetteki Rolü**

*The Role of the Army in Politics in Latin America and
Turkey during the Cold War*

Tuğba Ergezen & Ceren Uysal Oğuz

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

**SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE LATİN
AMERİKA VE TÜRKİYE'DE ORDUNUN
SİYASETTEKİ ROLÜ**

Tuğba ERGEZEN*
Ceren UYSAL OĞUZ**

Makalenin Geliş Tarihi // Received: 30.10.2020
Düzeltilme Tarihi // Revised: 25.11.2020
Yayına Kabul Tarihi // Accepted: 16.12.2020

Öz

İnsanlığın gelişim ve değişim sürecinin bileşenlerinden biri olan ordular, anlam, kapsam ve parametreleri sürekli dönüşen güvenlik kavramına paralel olarak varlıklarını sürdürmektedir. Fetihlerden bağımsızlık mücadelelerine ve ülke topraklarını korumaya kadar farklı görevler üstlenen orduların, dışarıdan gelen tehditlerin yanı sıra, çeşitli siyasi krizler, toplumsal hareketler ve ekonomik istikrarsızlıklar gibi “iç tehditlere” karşı bir mekanizma olarak da kullanılması söz konusu olmuştur. Öte yandan özellikle Soğuk Savaş döneminde az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde orduların, seçilmiş yönetimleri devirerek ABD'nin istediği anti-komünist yönetimlerin işbaşına gelmesini sağlamakta kullanılması da oldukça sık görülen bir olgu haline gelmiştir. Kendilerine özgü tarihsel, kültürel, idari ve toplumsal birtakım farklılıklara sahip olmakla birlikte, Soğuk Savaş döneminde ABD'nin de etkisiyle benzer ekonomik, siyasi ve askeri süreçlerden geçen Latin Amerika ülkeleri ve Türkiye arasında orduların siyasetteki rolü, darbelerin arkasında yatan temel faktörler gibi ortak bazı unsurlar bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Soğuk Savaş döneminde çok sayıda askeri

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Sorumlu Yazar, atlantik.tubi@gmail.com

** Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, cuysaloguz@akdeniz.edu.tr

müdahalenin yaşandığı Latin Amerika ülkeleri ve Türkiye'nin coğrafi uzaklıklarına karşın ortak deneyimlerine yön veren benzer faktörlerin tartışılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Latin Amerika, Türkiye, Ordu, Soğuk Savaş

The Role of the Army in Politics in Latin America and Turkey during the Cold War

Abstract

The armies as one of the proponents of the constant progress and transformation of humanity, continue to exist in parallel to the concept of security of which the meaning, the scope and the parameters evolve continuously. From conquests to independence wars and the protection of the states' territorial integrity, the armies have been functioning as guardians against external threats and internal ones stemming from political crises, social unrest, and economic instabilities. Moreover, during the Cold War, the United States used the armies of less developed and developing countries to overthrow elected leaders to establish anti-communist governments that would work in accordance with the US. This article aims to discuss the common and similar points between Turkey and Latin American countries that have experienced coups and military interventions during the Cold War period. In this respect, the similar political, economic and military reasons that led to the armies' involvement in politics through coups and interventions are argued even though these countries have historical, cultural, administrative and social differences.

Keywords: Latin America, Turkey, Army, Cold War

Giriş

Ordular, uygarlık tarihine paralel bir seyir izleyerek sürekli bir gelişim ve dönüşüm içerisinde olmuşlardır. Gerek bireylerin ve toplulukların kendilerini savunma ihtiyaçları, gerekse daha verimli kaynakları elde etmek için güce başvurma gibi sebepler, sürekli olarak niteliği gelişen silahları ve daha organize olmuş birlikleri, yani orduyu vazgeçilmez bir unsur haline getirmiştir. Her toplum siyasi, kültürel, dini, tarihi vb. özellikleri çerçevesinde kendine özgü askeri disiplinler benimsemiş olsa da toplumların savaş başta olmak üzere pek çok şekilde karşılaşma ve etkileşimleri de askeri pratiklere, teknolojilere ve diğer birçok unsura etki eden faktörler olmuştur. Dolayısıyla her toplumun, orduya bakış açısı,

askerlikle kurduğu bağ ve attığı değerler birbirinden farklı şekil ve yoğunlukta gelişmiştir.

Bu çalışmanın konusu olan çoğu Latin Amerika ülkesi ve Türkiye farklı tarihsel deneyimlere, toplumsal, kültürel, dini ve coğrafi özelliklere sahip olmakla beraber, özellikle Soğuk Savaş döneminde benzer siyasi, ekonomik ve askeri süreçlerden geçmişlerdir. Latin Amerika ülkelerinin 300 yıldan uzun süren sömürge geçmişleri söz konusu iken Türkiye Cumhuriyeti’nin Osmanlı Devleti’nden gelen kurumsal bir geçmişe sahip olması nedeniyle orduların oluşum süreçlerinde ve tarihsel gelişimlerinde görülen farklılıklara karşın, orduların iç kurumsal dinamikleri, siyasete etkileri, toplumların orduya bakış açısı ve attıkları değer açısından benzerlikler bulunması bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, Soğuk Savaş konjonktürü içerisinde Türkiye’de ve kimi Latin Amerika ülkelerinde ordunun siyasetteki rolü, eylemleri ve bu eylemleri tetikleyen benzer unsurlar incelenmiştir.

Soğuk Savaş sürecinde devletlerin iç dinamiklerine yansıyan en kritik boyutlardan biri askeri darbeler olmuştur. Bu olgunun Soğuk Savaş döneminde oldukça sık yaşandığı Latin Amerika ülkeleri ile Türkiye’nin durumu bu noktada dikkat çekmektedir. Söz konusu dönemde yaşanan ideolojik cepheleşmenin bir sonucu olarak bu bloklara yön veren başat aktörler Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile Sovyetler Birliği’nin, kendi politikalarını destekleyecek yönetimleri başa getirme mücadelesinde ordular vazgeçilmez araçlar olurken, aynı zamanda destekledikleri askeri rejimler dolayısıyla bu ülkelerde, orduların pek çok noktada sivil alana nüfuz eder bir niteliğe bürünmesine katkı sağlamışlardır. Bu bağlamda aynı zaman dilimi içinde Latin Amerika ülkelerinin büyük bölümünün ve Türkiye’nin benzer ekonomik sorunlar yaşamaları, ABD ile ilişkileri ve bu ilişkinin dinamiklerindeki ortak noktalar, bu ülkelerdeki darbe deneyimlerinin, topluma, siyasete, ekonomiye ve sivil-asker ilişkilerine etkilerindeki benzerlikler, karşılaştırma yapmak için uygun bir zemin oluşturmaktadır.

Çalışmanın amacı, Soğuk Savaş döneminde bazı Latin Amerika ülkeleri ve Türkiye’de orduların siyasetteki rollerini inceleyerek, söz konusu dönemin dinamikleri çerçevesinde özellikle benzerlik oluşturan noktalar üzerinden bir karşılaştırma yapmaktır. Bu doğrultuda öncelikle orduların misyonu ve zaman içerisinde geçirdikleri dönüşüm ana hatları ile tarihsel bir perspektifle ele alınmıştır. Ardından bu ülkelerde toplumun orduya bakışı ve ordunun işlevleri, Soğuk Savaş döneminde Latin Amerika ve Türkiye’de orduların pozisyonları,

sivil-asker ilişkilerinin niteliği ve bu ülkelerde darbelere yol açan unsurlar ana hatlarıyla değerlendirilmiştir. Bu bağlamda özellikle ABD'nin Soğuk Savaş döneminde bu ülkelerin orduları üzerindeki etkisi, ordunun siyasete müdahalesi çerçevesinde tartışılmıştır. Sonuç olarak, incelenen dönemde Türkiye ve kimi Latin Amerika ülkelerinde orduların kendilerine attettikleri misyon ve ABD gibi dış aktörlerin de baskısıyla sık sık sivil siyasete dahil oldukları görülmüştür.

1) Orduların Misyonu ve Geçirdiği Dönüşümler

Tarih boyunca kabilelerden derebeyliklere, imparatorluklardan ulus devletlere, tüm siyasi birimlerin askeri/silahlı kuvvetlerinin kendine özgü tarihi, siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel ve hatta dini özelliklerle harmanlanmış bir misyonu, niteliği ve karakteri mevcuttur. Uluslararası sistemde de devletler gerek kendi iç dinamiklerinden gerekse bu sistemde edindikleri deneyimlerden yola çıkarak teşkilatlandırılmış askeri organizasyonlara, yani ordulara sahip olmuşlardır. Her toplum da söz konusu deneyimlerle ilintili şekilde orduya ve askerlik olgusuna çeşitli değerler ve normlar atfetmiş ve misyonlar yüklemiştir. Ordular ise, entegre oldukları düzen ve geçirdikleri deneyimlerle birlikte süreç içerisinde görev alanlarını, misyonlarını ve kendilerine attettikleri pozisyonları genişletip değiştirebilmişlerdir. Nitekim ordunun savunma alanı dışına taşan “rol genişlemesi (role expansion)”, sivil kontrol açısından çeşitli sorunlar yaratabilmektedir ki bu da ordunun misyonunun dönüşmesiyle ilgilidir (Pion-Berlin, 2003, s. 1).

Orduların kurumsallaşma süreci, askeri disiplinin gelişimi, deneyim ve kapasiteleri, tarih boyunca her siyasi birimde farklı evrelerden geçmiştir. Devletlerin siyasi tarihleri, orduların rol ve tutumlarının temellerini oluşturmada önemli paya sahip olurken; aynı zamanda orduların seçilmiş yönetimlere karşı demokrasi dışı girişimlerine ve asker-sivil ilişkilerinin niteliğine de yansımıştır. Öte yandan, katı kurallara ve hiyerarşik bir yapıya sahip olan ordular devletin kurucu unsuru (Duman, 2019, s. 146), yani onunla bütünleşik bir parça olarak görülmektedirler. Bunların yanı sıra, toplumu oluşturan unsurların tehdit algılamaları ile tehdiye yükledikleri anlam da orduya yüklenen ve ordunun kendisine yüklediği misyona etki eden faktörlerdendir. Bu bağlamda, maddi olduğu kadar maddi olmayan, sosyal faktörlerle de ilişkili olarak ortaya çıkan ve pek çok yönden çeşitlilik gösteren ordu gelenekleri mevcuttur.

Özünde siyasi yapıyı dış tehdit unsurlarına karşı koruma misyonu yüklenerek oluşturulan ordular, bu çalışmada incelenen Latin Amerika ülkeleri ve Türkiye gibi devletlerde,

özellikle konjonktürün elverişli olduğu dönem ve koşullarda kendilerini “iç tehdit” unsurları ve kronikleşmiş sorunları çözmekle yükümlü görmüş veya bazı aktörlerce bu yönde desteklenmişlerdir.

Latin Amerika’da ordular, -örneğin Brezilya gibi bağımsızlığın silahlı mücadeleye girmeden kazanıldığı istisnalar dışında- sömürge güçlerine karşı verdikleri bağımsızlık savaşlarından sonra kendilerini ulusun vasisi ve “her” tehdide ve “her” düşmana karşı devletin koruyucusu olarak görmüşlerdir (Kruijt, 2017, s. 5). Söz konusu bakış açısı, orduya pek çok işlev yüklenmesine zemin oluşturmuştur. Özellikle 1800’lerin ilk çeyreğinde Latin Amerika ülkelerinin çoğunluğunun İspanya Krallığı’ndan bağımsızlıklarını kazanmalarının simgesi olan ordular, kendi tarihi önemlerine atıf yaparak rollerini yorumlamışlardır. Böylece orduların, uluslarının önünde gelişme ve ilerleme, özgürleşme kapısını açan öncü güç oldukları yönünde kendilerine attıkları misyon, çok sayıda Latin Amerika ülkesi için de söz konusu olmuştur (Pion-Berlin, 2011).

Türkiye’de ise oldukça köklü bir geçmişe sahip olan askeri yapılanma, geniş bir savaş kültürü ile yoğrulmuş ve toplum ile ordunun bütünleşik olarak görüldüğü bir anlayış ortaya çıkmıştır. Böylece “ordu-millet” anlayışı yerleşmiş ve orduya büyük bir kutsiyet atfedilmiştir (Çetin, 2018). Türkiye’de ordu, Cumhuriyetin ilanından bugüne kadar siyasal yaşamdaki ilişkileri ve güç dengelerindeki değişiklikleri yeniden düzenlemek için sık sık müdahalelere girişmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri’nin (TSK) ulus-devletin oluşum aşamasında oynadığı rol, ordunun devletin en önemli unsuru değil, adeta kendisi olduğu yönünde bir misyon edinmesine neden olmuştur. Aynı zamanda TSK bu süreçte çağdaşlaşmaya karşı direnen iç güçlere karşı mücadelenin de başını çekerek, ülkenin aydın ve ilerlemeci gücü rolünü üstlenmiştir. Dolayısıyla ordunun, dar anlamda sadece devletin koruyucusu değil, modernleşme projesinin ve cumhuriyet rejiminin teminatı olarak görülmesi şeklinde bir misyon genişlemesi söz konusudur (Cansever ve Kiriş, 2015).

Misyon dönüşümünde sadece orduların değil, siyasi iktidarların da rolünün olduğu belirtilmelidir, zira zaman zaman orduyu iç güvenlik misyonundan hariç tutma ilkesinin aksine, orduyu buna entegre etme siyaseti izlemiş yönetimler bulunmaktadır (Vitelli, 2018). Sadece dış tehditlere yönelik değil, gerek Arjantin, Brezilya, Şili, El Salvador, Guatemala gibi ülkelerin yaptığı gibi, ulusal çıkarlara katkı sağlayacağı düşünülen sınır ötesi uluslararası misyonlara, gerekse de Meksika ve Kolombiya’daki gibi ülke içindeki uyuşturucu

ticareti, karteller, ayaklanmalar ve organize suçlar gibi sorunlarla mücadeleye ordular adapte edilmiştir (Bruneau ve Goetze Jr., 2006).

Sonuç olarak orduların misyonlarına ilişkin faaliyet alanlarının değişmesi ve genişlemesi, ilke, tutum ve eylemlerin çeşitlenmesi; ülke içi tehdit ve problemlerin niteliği, boyutu ve bunlara ilişkin mücadele mekanizmasının şekli; ülke dışı veya sınır ötesi sorun, tehdit ve misyonların varlığı; sivil otorite ve halkın askeri misyonlara bakış açısı, izlenim ve düşünceleri gibi pek çok faktörden etkilenmektedir. Üstelik tarihsel misyonların dönüşümü de yine geçmiş deneyimlere atıfta bulunarak, ondan güç alarak gerçekleşmektedir. Bu bağlamda Loveman'a (1999) göre Latin Amerika orduları için ulusu tüm iç ve dış tehditlere karşı savunmak tarihsel bir misyonken, Türk ordusu için de benzer şekilde, ulus-devleti ve Atatürk devrimlerini iç ve dış düşmanlardan koruma tarihsel misyonu geçmişten bugüne sürmektedir (Burak, 2011, s. 64). Dolayısıyla Latin Amerika ülkelerinin çoğu ve Türkiye gibi askeri müdahalelerle kesintiye uğramış bir demokrasi geçmişine sahip olan ülkelerde (Pion-Berlin, 2011), orduların kendilerine atfettikleri tarihi rol ve ulusun baş koruyucusu olma misyonu, giriştikleri müdahalelerde ana motivasyonlardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle gerek Türkiye'de gerekse çoğu Latin Amerika ülkesinde deneyimlenen darbe ve darbe girişimlerinin yanı sıra, ordunun genel eylem ve pozisyonlarında, çoğu durumda benzer görünümeler ortaya çıkmıştır.

2) Soğuk Savaş Döneminde Orduların Rolü

Uluslararası sistemin kompleks yapısının gösterdiği üzere devletlerin ve uluslararası sistemin diğer aktörlerinin birbirlerine farklı tarz ve yoğunlukta bağımlılığı bulunmaktadır. Uluslararası İlişkiler disiplinde gerek Yapısal Realizmin savunduğu gibi uluslararası sistemdeki güç dengeleri (Mearsheimer, 2013, s. 84-85), gerek Liberal Kurumsalcıların savunduğu gibi örgütsel ve kurumsal ilişkiler (Sterling-Folker, 2013, s. 129-130), gerekse de Post-Kolonyalizmin vurguladığı şekilde tarihsel deneyimlerin bıraktığı miras (Grovoqui, 2013, s. 250-255) gibi pek çok olgu, bu girift panorama içerisinde yaşanmış ve yaşanmakta olan deneyimlere yön vermektedir.

Soğuk Savaş konjonktürü de uluslararası sistemde yapısal bir kısıtlayıcı olarak devletlerin dış politikalarına doğrudan etki eden oldukça önemli bir faktör olmuştur (Ferguson ve Mansbach, 2004). Bu dönemde oluşan bloklaşma, devletlerin gerek bloklar arasında gerekse buldukları blok içinde diğer devletlerle ilişkilerinin niteliğini belirlemiştir. Soğuk Savaş dönemi devletlerin iç dinamiklerine de yansımış;

etkileri sonraki süreçte de uluslararası sistemi şekillendirmeye devam etmiştir. Soğuk Savaş döneminde ordular için birincil tehdit komünizm veya anti-komünizm etrafında şekillenirken, Soğuk Savaş’ın bitişiyle birlikte çevresel sorunlar, uyuşturucu ticareti, teknoloji transferi, uluslararası ticaret ve hatta AIDS gibi salgın hastalıklar şeklinde yeni güvenlik endişeleri/tehdit alanları, uluslararası/iç düzen ve savunma gibi geleneksel misyonlara daha yoğun bir biçimde eklenmiştir (Loveman ve Davies, 1997). Bu gerçek göstermektedir ki, ordular sahip oldukları misyonları gerek tarihsel miraslarına dayanarak gerekse iç ve dış konjonktüre göre yeniden tanımlayıp genişleterek, devletin kurumsal düzenine adapte edebilmişlerdir. Çalışmada incelenen Soğuk Savaş konjonktüründe ise daha çok ideolojik yönü baskın ve bu anlamda da ABD bağlantısı ve/veya etkisinin olduğu, orduların kendilerini “doktrinel olarak destekledikleri” bir görünüm söz konusu olmuştur (Loveman ve Davies, 1997, s. 11).

Cansever ve Kiriş’in (2015, s. 372) ifadesiyle Soğuk Savaş, özellikle az gelişmiş ülkelerde askeri müdahaleler ya da ordunun politik alan üzerindeki kontrolünün artışı ve sürekli bir silahlanma yarışının varlığı ile büyük ölçüde militaristleşen ekonomilerin etkinliğini sürdürdüğü, askeri darbelerin sıklaştığı, silah ticareti için yasadışı örgütlerin ortaya çıktığı, gerilla savaşlarının yaygınlaştığı, korku ve şüphenin hâkim olduğu, güvenliğin paranoya haline aldığı bir dönemdir. Söz konusu ülkelerdeki ordular için bu dönemde “komünist tehdit”, “devrimci hareketler”, “dış müdahaleler” gibi gerekçeler, ABD’nin bu ülkelerdeki askeri rejimlere desteği (Cansever ve Kiriş, 2015, s. 372-373), ideolojik niteliği oldukça baskın olan NATO, Varşova Paktı gibi örgütlerin varlığı, askeri darbelerin, müdahalelerin ve sivil/siyasi hayata pek çok yönden nüfuz eden militarizmin kronikleşmesinde orduların misyonuna yön veren en önemli yapısal faktörler olmuştur.

Esas görevleri mensup oldukları devletleri dış tehditlere karşı korumak olan ordular, Soğuk Savaş döneminde gerek dış tehditleri gerekçe göstererek gerekse söz konusu dış tehditleri içselleştirerek, devleti koruma misyonlarının kapsamını büyük ölçüde genişletmişlerdir. Orduların; misyon, eğitim, sosyalizasyon, yapı, disiplin ve işleyiş itibarıyla demokratik siyasete uzak ve yabancı oldukları göz önünde bulundurulursa, bu misyonun, içerisinde bulunulan konjonktüre adapte edilebilmesi için geçirdiği dönüşüm daha iyi analiz edilebilir (Çomak ve Şeker, 2017, s. 2). Bu bağlamda Gürsoy’a (2014, s. 169) göre Türkiye’de silahlı kuvvetler, Soğuk Savaş döneminde “öncü” ve “muhafız” rolleri ile ön plana çıkarken, Loveman (1999, s. 125) Latin Amerika’da orduların, ulusu hem dış

tehditlere hem de dış tehdit kaynaklı iç tehditlere karşı koruyucu misyonunun yanı sıra, halkın refahının teminatı ve “siyasi muhafız” rollerinin de öne çıktığını vurgulamaktadır. Soğuk Savaş döneminde Latin Amerika’da askeri müdahaleler Rouquié’nin (1986, s. 322) ifadesiyle, çoğunlukla düzeni korumak, hatta yeni bir düzen kurmak amacıyla yapılmıştır. Latin Amerikalı darbeci asker tipi ise ABD’nin desteğiyle “komünistlere karşı kıta çapında yürütülen haçlı seferinin başını çeken bir ‘muhafız’ imgesiyle özdeşleşmiştir” (Rouquié, 1986, s. 322). Bu nedenle örneğin, 1943’te Bolivya’da işçi sınıfıyla birlikte hareket eden ya da yine 1943’te Arjantin’de işbaşındaki muhafazakâr rejimi deviren devrimci subayların aksine 1970’lerde ordular solun aleyhine ve egemen güçlerin lehine siyasete müdahil olmuşlardır (Önen, 2019, s. 87-88). Soğuk Savaş döneminde çoğu Latin Amerika ülkesinde hız kazanan gerilla hareketleri ve artan şiddet de sosyopolitik yapıyı kırılğan hâle getirmiş, bu durum halkın büyük bölümünün askeri müdahaleyi bir çare olarak görmesine yol açarken orduların yönetime el koymaları için de gerekçe olmuştur (Brands, 2012, s. 264). Dolayısıyla ordular, içinde buldukları bağlamın koşullarında misyonlarının vurgularını yeniden karakterize ederek, bu çerçevede hareket etme kapasitesine sahip olmuşlardır.

3) Ordu-Sivil İlişkilerinin Niteliği

Devlet pek çok unsurdan oluşan bütüncül bir mekanizmadır ve barındırdığı sistemik, kurumsal, sosyal ve diğer pek çok unsur arasındaki kompleks ilişkiler ağından oluşmaktadırlar. Bu dinamikler içerisinde, etkisi en kritik olanlardan biri de sivil-asker ilişkileridir. Bu noktada, demokratik pratikler, toplumun sahip olduğu siyasi bilinç, ülkedeki ideolojik temeller ve ordu ile sivillerin birbirlerine yönelik algıları, atfettikleri değer ve misyonların rolü, söz konusu ilişkilerin niteliğini şekillendiren başlıca unsurlardır.

Samuel Huntington’ın 1957’de yayınlanan “The Soldier and the State” adlı eseri, ordu ile toplum arasındaki ilişkileri teorik olarak inceleyen ilk çalışma olarak oldukça önem taşımaktadır (Skaarve Malca, 2014, s. 5). Huntington’a göre, her toplumda askeri kurumlar iki güç tarafından şekillenmektedir. Bunlar, toplumun güvenlik tehditlerinin dayattığı fonksiyonel zorunluluk ile toplumda baskın olarak yer alan sosyal güçler, ideolojiler ve kurumların dayattığı sosyal zorunluluktur. Ordu-sivil ilişkilerinin niteliğini belirleyen de bu iki unsur arasındaki ilişkidir (aktaran Skaar ve Malca, 2014, s. 5). Her ülkede, söz konusu dinamiklerin birbirleriyle ilişkileri, tarihsel gelişmeler, toplumların algı, inanç, düşünce yapıları, devletin askeri, siyasi,

sosyal kapasite ve nitelikleri ile diğer devletlerle etkileşiminin boyutları ordu-sivil ilişkilerini farklılaştırmaktadır. Orduyu, hiçbir şekilde siyasetin dışında görmeyen, tarafsız bir tutum sergilediğinde dahi bununda aslında siyasi mesaj içeren siyasal bir tavır olduğunu ileri süren görüşler mevcuttur (Akbaba, 2006, s. 29).

Pion-Berlin’e (2011, s. 295) göre, Latin Amerika ve Türkiye’de ordular, tarihsel önemlerini sürdürecek, kimi zaman abartacak şekilde rollerini yorumlamışlar, bağımsızlığın kazanılmasını sağlayan zaferlere atıfla kendilerini uluslarının kurtarıcısı olarak görmüşlerdir. Dolayısıyla orduların siyasette ve ordu-sivil ilişkilerindeki aktif rolleri sadece Soğuk Savaş döneminin koşullarına ya da Latin Amerika’da Küba Devrimi’nin etkisine bağlı olarak ortaya çıkmamıştır (Nunn, 2001). Latin Amerika’da bu sürecin temelleri, daha profesyonel askeri bir kurum geliştirmek için özellikle 1870’lerde Avrupa misyonları ile anlaşma sonucunda atılmıştır (Loveman, 1999, s. 63). Öte yandan, Türkiye’de ordunun profesyonelleşmesi; Osmanlı Devleti’nden aldığı miras ve Cumhuriyetin kurucu kadrolarının da yetiştiği köklü yapının var olması bakımından Latin Amerika’ya göre daha erken başlamıştır (Köktürk, 2019). Söz konusu profesyonelleşme, ele alınan ülkelerde Soğuk Savaş dönemindeki darbeler de göz önünde bulundurulduğunda, orduyu siyasetten uzaklaştırmamış, aksine siyasete ve sivil süreçlere daha da entegre olmalarına yol açmıştır (Uluçakar, 2013, s. 56). İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra devletler hızla Soğuk Savaş ortamına doğru ilerlerken, topyekûn savunma sorunlarını çözmek, savaş sırasında yaşanan koordinasyon eksikliklerinin bir daha yaşanmamasını sağlamak için sivil otorite ile askeri otoriteyi uzmanlık kurullarında bir araya getirecek, milli savunma hizmetlerinin organizasyonundan sorumlu üst kuruluşların oluşturulması anlayışı çoğu ülkede kabul görmüştür (Akbaba, 2006, s. 91). Dolayısıyla, dönemin konjonktürü, orduların siyasi mekanizmanın merkezine yerleşmeleri için elverişli koşullar oluştururken, kimi ülkelerde demokrasinin gelişmesine ket vuran bir ortam doğmuştur.

Soğuk Savaş döneminde ve sonrasında, zayıf yönetimler ve zayıf ekonomiler nedeniyle ortaya çıkan krizler ve istikrarsızlıklardan dolayı oldukça kırılgan demokratik yapılara sahip olan çoğu Latin Amerika ülkesinde toplumların, siyasi lider, kurum ve prosedürlere inancının zayıflaması ordu-sivil ilişkilerine yansiyarak, daha otoriter yönetimlerin işbaşına gelmesine ve orduların rolünün genişlemesine yol açmıştır (Pion-Berlin, 2003, s. 3). Böylece Latin Amerika ülkeleri dahil, demokrasi kültürünün tam olarak yerleşmediği ve ekonominin güçlü olmadığı ülkelerde ordular, sivil otoritenin toplumsal

meşruiyetini kaybettiğini düşündükleri durumlarda darbelere ve çeşitli müdahalelere girişmişlerdir (Duman, 2019, s. 147). Latin Amerika'da çoğu ülkede otoriterlik ve demokrasi geleneklerinin iç içe geçmiş olması, Soğuk Savaş döneminde özellikle orta sınıfın seçimleri tek meşru iktidar yolu olarak görmemesine, ekonomik koşullarının iyileşeceğini ve ülkede düzenin tesis edileceğini düşünerek askeri yönetimlere geniş destek vermesine yol açmıştır (Green ve Branford, 2013, s. 75). Arjantin'de 1930-1983 yılları arasında beş ayrı askeri yönetim yaşanmış, Brezilya'nın 1930'dan sonra ve 1964-1985 arası kesintisiz olarak üç kez askeri rejim tecrübesi olmuş, Şili'de 1924-1990 arasında üç askeri darbe gerçekleşirken bunlardan sonuncusu olan General Pinochet'in diktatörlüğü 1973-1990 yılları arasında tam 17 yıl sürmüştür. Bolivya'da ise 1928-1982 arası dokuz askeri darbe yaşamıştır. Paraguay'da 1954-1993 arası, Peru'da ise 1968-1980 yılları arası askeri darbelerle geçmiştir (Aknur ve Akgül Durakçay, 2019, s. 70). Bunlar ve diğer Latin Amerika ülkelerinde görülen benzeri örnekler bölgede orduların siyasete müdahalesinin örnekleridir.

Demokrasinin Soğuk Savaş döneminde askeri müdahalelerle sık sık kesintiye uğradığı Türkiye'de de siyasi istikrarsızlık, iç çatışmalar ve ekonomik krizler ordunun sivil iktidarları devirerek yönetime el koymasına zemin oluşturmuştur. Latin Amerika'da da Türkiye'de de ordular kendilerini, ulusal değerlerin ve çıkarların koruyucusu olarak görerek kendilerine sivillerin üzerinde profesyonel bir üstünlük atfetmişlerdir (Pion-Berlin, 2011, s. 293). Türkiye'nin NATO üyesi olmasını takip eden 1950'li yıllarda ordu siyaseten nötr olan pozisyonundan sıyrılarak, laikliğin ve sivil milliyetçiliğin koruyucusu olma iddiasıyla kendisini siyasi yaşama dahil etmeye başlamıştır (Kutay, 2016, s. 10). Askeri kültür bakımından; monarşiyi yıkma, sosyal refah idealini savunma, faşist ideolojiyi benimseme ve anti-empyralist bir dava gütmeye başlamıştır (Önen, 2019, s. 84-85) ise ordular, farklı saiklerle de olsa siyasete bir şekilde dahil olma noktasında birleşmişlerdir.

Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin siyasal hayatı çoğu zaman ordunun gözetimi altında olmuştur. Ordu, 27 Mayıs 1960'ta bir grup albay ve daha alt rütbeli subayın yönetime el koymasıyla (Özdemir, 1997, s. 192), 12 Mart 1971'de muhtıra ile hükümeti istifa ettirip teknokrat hükümetler kurdurarak, 12 Eylül 1980'de ise ordu komuta kademesinin önderliğinde doğrudan idareye el koyarak (Cansever ve Kiriş, 2015) sivil yönetime müdahale etmiş, Duman'ın (2019, s. 148) ifadesiyle "siyasi yargıçlığa" soyunarak, siyasette sınırları belirleyen bir vasi olarak hareket etmiştir. 27 Mayıs 1960 darbesinin dönemin

iktidar partisi Demokrat Parti ve parlamento kadar ordu hiyerarşisine karşı da yapıldığını, bu nedenle 1971 ve 1980’deki askeri müdahalelerden farklılaştığını ifade eden Özdemir (1997, s. 192,) 12 Mart 1971 muhtırası ile generallerin, ülkenin içinde bulunduğu anarşik ortam ile ekonomik ve sosyal huzursuzluklardan parlamento ve hükümeti sorumlu tuttuklarını vurgulamaktadır (1997, s. 229). Öte yandan Tanör (1997, s. 26), 12 Eylül 1980 darbesi ile başlayan askeri rejimin işlevini “birincisi, ülkede eksikliği duyulan can güvenliğini sağlamak, ikincisi de sola ve emekçi taleplerine sınırlama getirerek ekonomik-sosyal hayatı işverenler lehine yeniden düzenlemek” şeklinde özetlemektedir. Dolayısıyla askeri müdahalelerin hükümetlerin toplumun beklentilerine cevap verememesi, artan şiddet olayları, toplumsal bölünmüşlük gibi gerekçeler bulunmaktadır.

Soğuk Savaş döneminde 1964 Brezilya, 1966 Arjantin, 1973 Şili darbeleri gibi çok sayıda askeri müdahalenin yaşandığı (Aknur ve Akgül Durakçay, 2019, s. 52) Latin Amerika’da ise, bağımsızlıktan sonra geçen on yıllar boyunca ordu, en organize devlet kurumu olarak ve dolayısıyla herhangi bir hükümet mekanizmasından çok daha oturmuş bir yapıya sahip şekilde siyasi nüfuz ve otonomi uygulamıştır (Weeks, 2012, s. 166). Sonuç olarak Soğuk Savaş döneminde gerek Latin Amerika ülkelerinde gerekse Türkiye’de ordu-sivil ilişkileri ve ordunun siyasete müdahalesi, orduların baskın bir şekilde sivil alana nüfuz ettiği asimetrik bir görünüme sahiptir.

4) Darbelere Yol Açan Benzer Unsurlar

Soğuk Savaş döneminde oldukça sık askeri darbe ve cunta rejimine tanık olmuş Latin Amerika ve Türkiye’de, buna yol açan unsurlar açısından benzerlikler bulunmaktadır. Literatürde askeri darbe; mevcut hükümetin, itina ile hazırlanmış bir plan çerçevesinde ordu mensubu bir grup tarafından, ani bir darbeye zor kullanılarak devrilmesi veya değiştirilmesi eylemi olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla askeri darbeler ‘gasp’ niteliği taşıyan bir tür siyasal şiddet eylemi olarak da görülebilir (Atay’dan aktaran Akbaba, 2006, s. 31). Orduların, seçilmiş yönetimlerden rol çalması, yani siyasete müdahale etmesinin en bilinen örneği olan darbeler, hükümeti veya sistemin genelini hedef alabilmektedirler. Askeri darbeler; emir komuta dâhilinde ordunun tüm kademelerinin birlikte hareket ettiği şekilde olabileceği gibi, ordu içinde küçük bir grubun belli bir hareket planı çerçevesinde, politik bazı çevrelerin de desteğini alarak, şiddet ya da tehditle var olan yönetimin hatta düzenin değiştirilmesi amacını taşıyan askeri cuntalar şeklinde de olabilir (Cansever ve Kiriş, 2015, s. 364).

Darbelere yol açan faktörler, darbe sonrası askeri rejimin süresi ve eylemleri gerek ülkelerin tarihsel, ekonomik, siyasi ve kültürel dinamikleri, gerekse uluslararası sistemin ülkelere etki boyutu bakımından farklılık göstermektedir. Soğuk Savaş konjonktürü, sistemdeki bloklar açısından darbelerin ideolojik boyutunu anlamlandırmayı kolaylaştırırken, orduların öne sürdükleri müdahale gerekçeleri bu konjonktür içerisinde ülkelerin iç dinamikleri ile de ilişkilidir. Duman'ın (2019, s. 147) da belirttiği gibi, dış konjonktürün, içeride darbe lehine bir ortam yaratıp yaratmadığı da oldukça kritik bir unsurdur.

Orduların siyasete müdahalelerinin bir diğer önemli nedeni ise dış aktörlerin etkisidir ve bu noktada en önemli benzerlik ABD'nin rolü olmuştur. Öncelikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hem Türkiye (Sander, 2013, s. 122-123) hem de çoğu Latin Amerika ülkesi, ABD'den askeri ekipman ve yardım almışlardır (Kruijt, 2017, s. 11). Soğuk Savaş döneminde ABD, Latin Amerika ülkeleri ve Türkiye'de, orduların misyon dönüşümünü kolaylaştırıcı, güdüleyici ya da tetikleyici rol oynayarak, bu ülkelerdeki askeri faaliyetlerin son derece ideoloji odaklı ve doktrin temelli bir boyutta yürütülmesinde konjonktür kadar etkili olmuştur. ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hem Latin Amerika'da hem de Avrupa'da müttefikleri ile geliştirdiği askeri/savunma işbirlikleri söz konusu ülkelerde orduların rolünü de şekillendirmiştir. Bu bağlamda Latin Amerika'da ABD çeşitli girişimlerle askeri etkisini pekiştirmiştir. 1947'de Rio de Janeiro'da imzalanan Amerika Kıtası Karşılıklı Yardım Anlaşması'nın 5. maddesi ile taraf devletlerden herhangi birinin kıta dışından saldırıya uğraması durumunda diğer üye devletlerin askeri yardımı öngörülmüştür. Bu madde Sovyet tehdidine karşı ABD tarafından alınan bir önlem olarak görülmektedir (Çakır, 2019, s.148). Ayrıca 1948'de Bogota'da Amerikan Devletleri Örgütü (OAS) Şartı imzalanmış, ABD özellikle Soğuk Savaş döneminde bölgedeki etkisini artırmak için OAS'ı bir araç olarak kullanmıştır. 1954'te toplanan Caracas Konferansı'nda ise askeri güçler arası yardımlaşma daha da ileri götürülerek yarı kürede komünizmin önlenmesi üzerine bir anlaşmaya varılmıştır (Aguirre, 2005).

Türkiye'de ise Marshall yardımları ve NATO şemsiyesi altında koordinasyon sağlanmış, ABD hükümeti tarafından 1948 yılında Türk ordusunun istifadesi için askeri teçhizatlar ve uzmanlar transfer edilmiştir (Kutay, 2016, s. 9). Sander'in (2013, s. 111-113) de belirttiği gibi, gerek İkinci Dünya Savaşı sonrası düzenin korunması yönündeki ortak görüş, gerek Türkiye'nin ekonomik ve askeri yardımlar alması motivasyonu ile Sovyetler Birliği'nin çevrelenmesi stratejisinin bir parçası olması ve gerek uluslararası komünizme karşı ortak

tutum, her ne kadar bazı kırımlar yaşanmış olsa da genel olarak Soğuk Savaş döneminde Batı Bloğu içinde ABD ile paralel bir çizgide yer almasına neden olmuştur. Bu noktada Türkiye’nin NATO’ya üyeliği iki ülke arasında kurumsal bağlantıyı tesis etmiş, dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda ABD’ye oldukça önemli avantajlar sağlamış, ordu ise ABD’nin bölgedeki çıkarlarını gözetmesi bakımından kritik bir araç olmuştur (Oran, 2001, s. 548-552). Bu ilişkinin bir yansıması olarak Türkiye, NATO üyesi olduğu Soğuk Savaş döneminde 1960-1971-1980 olmak üzere üç askeri müdahale yaşamış, bu yönetimler süresince de ABD, Türkiye’ye ekonomik ve askeri yardımlar yapmaya devam etmiştir (Gürsoy, 2014, s. 161). Bu bağlamda ABD’nin Türkiye’deki darbelerde etkili olduğu genel olarak kabul edilen bir görüştür (Afşar, 2019, s. 740).

Soğuk Savaş döneminde ekonomik sorunlar yaşayan, bu yüzden de siyasi istikrarsızlık, kriz ve kaosun sıkça tekrar ettiği Latin Amerika ülkelerinde de ABD daima etkin bir aktör olmuştur. Nitekim Soğuk Savaş boyunca ABD, komünist veya sosyalist yönetimlerin başa geçmemesi ve neoliberal ekonomi politikalarının bölgede işler hale getirilmesi amacıyla Latin Amerika ülkelerine müdahalelerde bulunmuştur. Bu süreçte ABD’li diplomatların, askeri eğitimcilerin ve darbeleri yapan Latin Amerikalı siyasetçi ve askerlerin çoğunun eğitim aldığı ABD’nin “Amerikalar Okulu”nun rolü son derece önemlidir (Vanden ve Prevost, 2015, s. 193). 1954’te CIA’in Guatemala operasyonu, 1961 Domuzlar Körfezi Çıkarması ve 1973’te Şili’de düzenlenen darbe ile Başkan Salvador Allende’nin devrilmesi gibi örnekler bu kapsamda gerçekleştirilmiştir (Aknur ve Akgül Durakçay, 2019, s. 72). ABD’nin doğrudan askeri müdahalede bulunduğu Latin Amerika ülkeleri arasında 1965’te Dominik Cumhuriyeti, 1983’te Grenada ve 1989’da Panama (Weyland, 2018, s. 140) önemli örneklerdir. Küba Devrimi’nin etkilerinin bölgede yayılmasını engellemek ABD’nin en önemli amaçlarından biri olduğu için, Cansever ve Kiriş (2015, s. 372) de Latin Amerika’da bu dönemde Brezilya, Bolivya, Şili, Uruguay ve Arjantin’de kurulan anti-devrimci askeri rejimler ve diğer askeri yönetimlerin komünizm tehlikesine karşı duvar oluşturmalarından dolayı ABD tarafından desteklendiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, Nikaragua’da 1979’da gerçekleşen devrimle ABD’nin desteklediği diktatör Anastasio Somoza’yı deviren Sandinist güçlere karşı ABD tarafından anti-komünist Kontra güçlerinin kurulması ve desteklenmesi de önemli bir örnektir (Cockroft, 1997, s. 57-58).

Sonuç olarak Latin Amerika’da söz konusu dönemde görülen darbe ve müdahalelerin “anti-komünist” bir ideolojik

boyutu mevcuttur. Soğuk Savaş döneminde Türkiye’de ve çoğu Latin Amerika ülkesinde gerçekleşen darbeler ve askeri müdahalelerde ABD’nin doğrudan veya dolaylı bir aktör olarak etkisi açıktır. Nitekim bu ülkelerde ABD’nin istediği şekilde anti-komünist statükonun devam ettirilmesi Soğuk Savaş boyunca ABD’nin ordulara ve/veya askeri rejimlere sağladığı desteğin gerekçelerini oluşturmuştur (Skaar ve Malca, 2014, s. 7).

Latin Amerika ülkelerinin ve Türkiye’nin Soğuk Savaş döneminde benzer ekonomik sorunlar yaşamış olmaları, bu ülkelerde görülen darbe ve askeri müdahalelere yol açan koşulları oluşturan faktörlerden bir diğeridir. Uygulanan ithal ikameci politikalar hedeflenen kalkınmayı sağlamakta yeterli olmamış ve bu ülkeler, 1980’lerden itibaren neoliberal politikaların içine çekilmişlerdir. Aknur ve Akgül Durakçay’a (2019, s. 68) göre işsizlik, enflasyon ve ekonomik dengesizliklerin yarattığı siyasi ve ekonomik krizler ile istikrarsızlıklar, Latin Amerika’da bürokrat ve askerlerin baskıcı rejimler olarak yer aldığı “bürokratik otoriterlik” sisteminin zemin bulmasına yol açmıştır. Akça (2010, s. 21) ise Türkiye’nin de söz konusu dönemde aynı sorunları yaşadığını vurgulayarak, ordu ile oligopol yapılar arasında sermaye işbirlikleri kurulduğunu, gerek ithal ikameci politikalardan gerekse neoliberal uygulamalardan sadece bu yapıların yarar sağladığını ifade etmektedir. Latin Amerika ülkelerinin çoğunda ve Türkiye’de benzer dönemlerde görülen yüksek enflasyon, işsizlik, dış yatırım eksikliği, neoliberal ekonomi politikalarının sonucu ortaya çıkan sosyal eşitsizlikler ve ekonomik darboğazlar ise yeni askeri müdahalelerin gerekçelerini oluşturmuştur. Nitekim ordular; yoksulluk, istikrarsızlık ve ekonomik geri kalmışlığın sorumlusu olarak siyaseti/sivil yönetimleri göstermiştir (Loveman ve Davies, 1997, s. 5).

Ayrıca, bu ülkelerde orduların hareket alanının genişliği de sivil siyasi yapıya müdahalelerini kolaylaştırmıştır. Burak’ın (2011, s. 64) vurguladığı üzere Türkiye’de ordunun, modernleşme sürecinin taşıyıcı gücü olarak kendini sürekli yeniden üreten kültürünün yanı sıra, özellikle Soğuk Savaş döneminde, Akça’nın (2010, s. 23) ifade ettiği gibi, her türlü siyasi, sosyal, iktisadi, kültürel meseleyi asayiş sorunu olarak kodlayan “neoliberal güvenlik siyaseti ve devleti” anlayışının varlığı, orduya geniş hareket serbestisi veren bir zemin oluşturması bakımından önemlidir. Latin Amerika’da ise elitlerin üstünlüğü, otoriterlik, hiyerarşi gibi donelere sahip olan siyasi kültüre (Aknur ve Akgül Durakçay, 2019, s. 67) ek olarak, Cammack’ın (2001, s. 182) belirttiği üzere 1960’lı yıllarda burjuva hegemonyasının kırılmaya başlaması da

orduların ulusal siyasete öteden beri var olan ilgilerinin dış etkenlerin ve diğer faktörlerin de katkısı ile doğrudan müdahaleye evrilmesine yol açmıştır.

Benzeşen bir diğer unsur ise askeri müdahalelerin siyasal kültür düzeyi düşük toplumlarda görüldüğü tezinden hareketle, orduların bu eylemlerinde toplumsal boyutunda etkisi olduğudur. Nitekim bir toplumda halkın sivil kurumlara olan bağlılık derecesi olarak tanımlanan “siyasal kültür düzeyi” ne kadar yüksekse, ordunun siyasete karışma olasılığının o kadar düşük olduğu ifade edilmekte, bu gibi ülkelerde ordu bir şekilde siyasete karışacak olsa da ardında yeterli halk desteğini bulamayacağı ileri sürülmektedir (Akbaba, 2006, s. 36). Latin Amerika’da 1970’lerde sıkça görülen askeri müdahalelerin zemininde yatan faktörlerden biri, orduların demokratik rejimlere bakış açısıdır. Orduların sivil yönetimlere karşı güvensizliği, kendilerini daha üstün görerek yönetime müdahale kararlarında bu kurumları motive eden bir unsur olmuştur (Pion-Berlin, 2011). Türkiye’de ise, Dursun’un (2001, s. 37) ifadesiyle, siyasi sistemde yer alan merkez ve çevrenin karşıt değerler üzerinden yükselmesi ve her iki kanadın temsilcilerinin de demokratik kurumlara öncelik tanımaması darbeleri besleyen bir faktör olmuştur.

Öte yandan farklılaşan unsurlara da kısaca değinmek gerekirse, Latin Amerika ülkeleri ve Türkiye farklı bağlamlarda gelişen bağımsızlık süreçlerinden geçmiş, söz konusu bağımsızlık mücadelelerinden sonraki evrede ortaya çıkan düzen/düzensizlik bakımından da farklılık göstermişlerdir. Bağımsızlık mücadelelerinin ardından Latin Amerika’da merkezileşmiş, güçlü yönetimlerin oluşması on yıllar alırken, Türkiye’de bağımsızlığın kazanılmasının ardından Cumhuriyetin ilanı ile merkezi gücün konsolide edilmesi gücün konsolide edilmesi çok sürmemiştir (Pion-Berlin, 2011, s. 294). Bu ülkelerde gerçekleşen darbelerin yapısal etkileri ve ordunun darbelerden sonra hareket tarzları açısından da çeşitli farklılıklar mevcuttur. Türkiye’de askeri müdahalelerden sonra düzen ve istikrarın sağlanmasıyla birlikte ordunun kışlaya dönmeyi tercih etmesi askeri yönetimlerin daha kısa süreli olmasını sağlamıştır. Ancak ordu, yönetimde olduğu kısa süre içerisinde yeni bir anayasanın kabulü ya da anayasada köklü değişiklik şeklindeki “çıkış garantileri” ile müdahale sonucunda ortaya çıkan yeni düzenin kurumsallaşmasını amaçlamıştır (Pion-Berlin, 2011, s. 296). 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra 6 Ocak 1961’de Kurucu Meclis faaliyetlerine başlamış ve 1961 Anayasası hazırlanmış, 15 Ekim 1961 tarihinde ise genel seçimler gerçekleşmiştir. 12 Mart 1971 askeri muhtırasından sonra teknokrat ve bürokratlardan oluşan partiler üstü

hükümetler kurulmuş, 14 Ekim 1973 tarihinde ise genel seçimler yapılmıştır (Özdemir, 1997). 12 Eylül 1980 darbesinden sonra ise demokrasiye geçiş önceki müdahalelere göre daha uzun sürmüş, yeni anayasa çalışmaları için Kurucu Meclis Kasım 1981'de oluşturulmuş, 7 Kasım 1982'de yeni anayasa halkoyuna sunulmuş, 6 Kasım 1983 tarihinde ise genel seçimler yapılmıştır (Tanör, 1997). Latin Amerika ülkelerinde ise askeri rejimlerin ve cunta yönetimlerin çok daha uzun sürdüğü örnekler söz konusudur. Şili'de Pinochet yönetimi 17 yıl sürerken, Brezilya 25 yıllık bir askeri rejim deneyimlemiş, Peru'da 12 yıl, Guatemala'da on yıllarca iktidarda kalan generaller olmuştur (Pion-Berlin, 2011, s. 296-297). Cansever ve Kiriş'e (2015, s. 371) göre Türkiye'de askeri müdahale dönemlerinin kısa süreli olması, orduyu saygınlık açısından görece daha az zarara uğratan unsurlardan biri olurken, Arjantin, Brezilya ve Şili gibi ülkelerde uzun süreli askeri yönetimler, ordulara karşı olumsuz bakış açısını ve algıyı kaçınılmaz kılmış, böylece askeri müdahalelere karşı geniş bir toplumsal ittifakın temelleri atılmıştır.

Sonuç

Birbirlerinden coğrafi olarak oldukça uzak olan, tarihsel ve kültürel farklılıklar barındıran Türkiye ve Latin Amerika ülkeleri, Soğuk Savaş döneminde ordunun rolü, yaşadıkları siyasi ve ekonomik deneyimler ve bu deneyimleri şekillendiren unsurlar bakımından benzerlikler göstermektedirler. Çeşitli farklılıklara sahip olmakla birlikte orduların kendilerine attıkları roller, halkın siyasi kültürünün niteliği ve orduya bakış açısı, ABD'nin ideolojik etkisi, izlenen ekonomi politikalarının sonuçları Soğuk Savaş döneminde bu ülkelerde gerçekleşen darbelere ve askeri müdahalelere yol açan temel faktörler olarak değerlendirilmektedir.

Latin Amerika ülkelerinde ve Türkiye'de orduların tarihsel olarak edindiği kurtarıcı ve bağımsızlığın mimarı rolü, ulus-devletlerin kurulmasından sonra da sürmüş, dış tehditlere karşı toprak bütünlüğünü ve ulusal egemenliği koruyan ordular siyasetin en önemli aktörlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Zamanla bu koruma misyonu sadece dış tehditlere karşı olmakla kalmamış, içeriden gelen risk ve tehditleri de içerecek şekilde genişletilmiştir. Özellikle Soğuk Savaş döneminde siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkların ülkelerde krizlere yol açacak boyutlara ulaştığı durumlarda ordular düzeni yeniden tesis için sivil siyasete müdahale edebilmişlerdir.

Öte yandan Soğuk Savaş koşullarının ideolojik boyutu ağır bastıkça, ABD'nin kendisiyle uyum içinde çalışarak komünizmin yayılmasını engelleyecek yönetimleri işbaşına

getirme hedefi, Latin Amerika ülkelerinin çoğunda ve Türkiye’de orduya “anti-komünist” bir rol biçmiştir. Böylece ABD’nin doğrudan ya da dolaylı desteğiyle ordular darbe ve askeri müdahalelerle gerektiğinde sol ve sosyalist akımları durduracak şekilde siyasete dahil olmuşlardır.

Latin Amerika ülkeleri ve Türkiye örneklerinde ordunun sivil yönetime müdahalesi açısından birtakım farklılıklar da bulunmaktadır. Türkiye’de askeri yönetimin ardından demokrasiye daha kısa sürede geçilirken, birçok Latin Amerika ülkesinde askeri rejimin kimi zaman on yıllarca sürdüğü, ordunun demokrasiye geçişi geciktirdiği görülmektedir. Sonuç olarak farklı tarihsel, kültürel, idari ve toplumsal özelliklerine karşın Latin Amerika ülkeleri ve Türkiye, Soğuk Savaş döneminde ABD’nin etkisiyle benzer ekonomik, siyasi ve askeri süreçlerden geçerek askeri darbelerin sıklıkla yaşandığı ülkeler olmuşlardır.

Kaynakça

- Afşar, Ö. A. (2019). 15 Temmuz’a Giden Süreçte Türk Demokrasisinde Sivil Asker İlişkileri. *İnsan ve İnsan*, 22, 737-766. doi:10.29224/insanveinsan.572340
- Aguirre, L. M. (2005). *Relations Between Latin America and the United States: Balance and Prospects*. A. A. Boron, G. Lechini (Eds.) içinde, *Politics and Social Movements in a Hegemonic World: Lessons from Africa, Asia and Latin America*. Buenos Aires: CLACSO.
- Akbaba, B. (2006). *Ulus Devlet Anlayışı Bağlamında Türkiye’de Ordu Siyaset İlişkisi*. T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Konya.
- Akça, İ. (2010). *Ekonomide Askerin Varlığı, Askeri Sermaye, OYAK*. N. Boztekin (Ed.) içinde, *Türkiye Siyasetinde Ordunun Rolü: Asker-Sivil İlişkileri, Güvenlik Sektörü ve Sivil Denetim*, İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği.
- Aknur, M., ve Akgül Durakçay, F. (2019). *Latin Amerika’da Demokratikleşme*. C. Uysal Oğuz, S. Atvur, R. İzol (Ed.) içinde, 21. *Yüzyılda Latin Amerika: Siyaset - Ekonomi - Toplum*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Atay, A. S. (1998). *Çok Partili Dönemde Türkiye’de Ordunun Siyasal Rolü ve Devlet Yapısı İçindeki Yeri*. İstanbul: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- Brands, H. (2012). *Latin America's Cold War*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Bruneau, D. T., ve Goetze Jr., R. B. (2006). *Civilian-Military Relations in Latin America*. *Military Review*, 67-74.
- Burak, B. (2011). *Osmanlı'dan Günümüze Ordu-Siyaset İlişkileri*. *History Studies*, 3(1), 45-67.
- Cammack, P. (2001). In *Permanent Retreat? The Modest Future Role of the Armed Forces in South America* P. Silva (Ed.) içinde, *The Soldier and the State in South America: Essays in Civil-Military Relations*. New York: Palgrave.
- Cansever, N., ve Kiriş, H. M. (2015). *Türkiye'de Ordu-Siyaset İlişkileri Çerçevesinde Ak Parti-TSK Etkileşimine Bakış*. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(3), 364-366.
- Cockroft, J. D. (1997). *Latin America: History, Politics, and U.S. Policy* (2nd ed.). Chicago: Nelson-Hall Publishers.
- Çakır, M. (2019). *Soğuk Savaş Sonrası ABD-Latin Amerika Güvenlik İlişkileri*. C. Uysal Oğuz, S. Atvur, R. İzol (Ed.) içinde, 21. *Yüzyılda Latin Amerika: Siyaset- Ekonomi-Toplum*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Çetin, N. (2018). *Türk Töresinde Askerliğin Yeri ve Türkiye'de Askerliğe Bakış Açısında Meydana Gelen Değişmeler*. *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (1), 161-175.
- Çomak, H., ve Şeker, B. Ş. (2017). *Türkiye'de Ordu ve Darbe İdeolojisi*. H. Çomak ve N. Sağıroğlu (Ed.) içinde, *Türk Siyasal Hayatında Hukuk Devletin Kurumlarına ve Anayasal Sisteme Yönelik Girişimler*. İstanbul: Beta.
- Duman, M. Z. (2019). *Türkiye'de Ordu-Siyaset İlişkileri ve Askeri Darbelerin İdeolojik Kökenleri*. *İnsan ve İnsan* (20), 145-164, doi:10.29224/insanveinsan.454066.
- Dursun, D. (2001). *27 Mayıs 1960 Darbesi: Hatıralar, Gözlemler, Düşünceler*. İstanbul: Şehir Yayınları.
- Ferguson, Y., ve Mansbach, R. (2004). *Remapping Global Politics History's Revenge and Future Shock*. UK: Cambridge University Press.
- Green, D., ve Branford, S. (2013). *Faces of Latin America* (4th ed.). New York: Monthly Review Press.
- Grovogui, S. N. (2013). *Postcolonialism*. T. Dunne, M. Kurki, S. Smith (Ed.) içinde, *International Relations Theories Discipline and Diversity*. UK: Oxford University Press.

- Gürsoy, Y. (2014). Türkiye’de Sivil-Asker İlişkilerinin Dönüşümünün Sebepleri. *Uluslararası İlişkiler*, 11(43), 157-180.
- Köktürk, A. (2019). Türkiye’de Ordu ve Sermaye İlişkisi. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Kruijt, D. (2017). The Political Influence of the Latin American Military. (Cuadernos del CEDLA Working Paper No: 30). Erişim: Centro de Estudios y Documentación Latinoamericanos (CEDLA) Universiteit van Amsterdam: <http://www.cedla.uva.nl/>
- Kutay, A. (2016). Civilian and Military Relations in Turkey: A Historical Survey. (Chr. Michelsen Institute Working Paper No. 11). Erişim: Chr. Michelsen Institute: <https://www.cmi.no/publications/file/6028-civilian-and-military-relations-in-turkey.pdf>
- Loveman, B. (1999). For La Patria: Politics and the Armed Forces in Latin America Latin American Silhouettes. Rowman ve Littlefield.
- Loveman, B., ve Davies, Jr., T. M. (1997). The Politics of Antipolitics, B. Loveman, T. M. Davies, Jr. (Ed.) içinde, The Politics of Antipolitics The Military in Latin America. USA: Scholarly Resources Inc.
- Mearsheimer, J. J. (2013). Structural Realism. T. Dunne, M. Kurki, S. Smith (Ed.) içinde, International Relations Theories Discipline and Diversity. UK: Oxford University Press.
- Nunn, F. M. (2001). Foreign Influences on the South American Military: Professionalisation and Politicisation. P. Silva (Ed.) içinde, The Soldier and the State in South America: Essays in Civil-Military Relations. New York: Palgrave.
- Oran, B. (2001). Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 1). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Önen, H. G. (2019). 21. Yüzyıl Penceresinden Latin Amerika’da Askeri Kültür ve Sivil-Asker İlişkileri. C. Uysal Oğuz, S. Atvur, R. İzol (Ed.) içinde, 21. Yüzyılda Latin Amerika: Siyaset- Ekonomi- Toplum. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Özdemir, H. (1997). Siyasal Tarih (1960-1980). S. Akşin (Ed.) içinde, Türkiye Tarihi-4: Çağdaş Türkiye 1908-1980 (5. baskı). İstanbul: Cem Yayınevi.

- Pion-Berlin, D. (2003). A New Civil-Military Pragmatism in Latin America. VI Seminario sobre Investigación y Educación en Estudios de Seguridad y Defensa (REDES 2003). Santiago de Chile. <https://www.resdal.org/producciones-miembros/redes-03-pion-berlin.pdf>
- Pion-Berlin, D. (2011). Turkish Civil-Military Relations: A Latin American Comparison. *Turkish Studies*, 12(2), 293-304. doi:10.1080/14683849.2011.572635
- Rouquié, A. (1986). Latin Amerika'da Askeri Devlet. (Ş. Tekeli, Baskıya Hazırlayan). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Sander, O. (2013). Türkiye'nin Dış Politikası. (M. Fırat, Der.) Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Skaar, E., ve Malca, C. G. (2014). Latin American Civil-Military Relations in a Historical Perspective: A Literature Review. (Chr. Michelsen Institute Working Paper No. 6). Erişim: Chr. Michelsen Institute: <https://www.cmi.no/publications/file/5189-latin-american-civil-military-relations-in-a.pdf>
- Sterling-Folker, J. (2013). Neoliberalism. T. Dunne, M. Kurki, S. Smith (Ed.) içinde, *International Relations Theories Discipline and Diversity*. UK: Oxford University Press.
- Tanör, B. (1997). Siyasal Tarih (1980-1995). S. Akşin (Ed.) içinde, *Türkiye Tarihi-5: Bugünkü Türkiye 1980-1995* (2. baskı). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Uluçakar, M. (2013). Türkiye'de Sivil-Asker İlişkileri Ve Ordunun Demokratik Kontrolü. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Doktora Tezi. Ankara.
- Vanden, H. E., ve Prevost, G. (2015). *Politics of Latin America: The Power Game* (5th ed.). New York: Oxford University Press.
- Vitelli, M. G. (2018). Civil-Military Relations and Military Missions in Contemporary Latin America: Argentina's Sinuous Path Towards a Democratic Defense Policy. *Brazilian Political Science Review*, 12(3).doi:10.1590/1981-3821201800030002.
- Weeks, G. (2012). Civilian Expertise and Civilian-Military Relations in Latin America. *Latin American Policy*, 3(2), 164-173.

Weyland, K. (2018). Limits of US Influence: The Promotion of Regime Change in Latin America. *Journal of Politics in Latin America*, 10(3), 135-164.

Extended Abstract

The armies from the most primitive types to the most complex organisational structures have experienced a historical progress parallel to humanity. The main purposes of the armies' existence are also their foremost functions: the fundamental need to protect the state's vital interests and provide security for its citizens. Noticeably, these armies' core functions have been developed and expanded as the political entities they belong progressed. The armies' importance increased significantly since they were entitled as the guarantors of the political entity's survival and security. The armies' first and foremost mission was to protect their nation from all kinds of enemies and external threats. However, this mission has evolved and changed in time. Therefore, the armies have gained another mission: to protect the nation from “domestic threats” as well, which also necessitate the armies to intervene in domestic politics. This has been a very complex issue because of foreign powers' inclusion with different aims and methods.

The coups and military interventions have been a chronic problem in many countries, especially the countries with political, economic and security issues that created instability. This article aims to discuss the common and similar points between Turkey and Latin American countries that have experienced coups and military interventions during the Cold War period. In this respect, the similar and common points examined in this article are the key reasons for the armies' involvement in politics through coups and interventions. One of these reasons could be summarised as the role expansion of the armies that established themselves as the defender of the national sovereignty and territorial integrity of state against all kinds of threats, external or domestic. Another reason was the role of the United States as the leader of the Western bloc. As the Cold War's ideological dimension prevailed, the US demonstrated that it could intervene in other countries politics to overthrow democratically elected governments to establish an anti-communist bloc. Consequently, during the intense ideological atmosphere of the Cold War years, in most of the Latin American countries and Turkey as the members of the Western bloc, the armies were pivotal instruments of the anti-communist propaganda.

The armies in Latin America and Turkey have underlined their historical importance and transformed their missions accordingly as time went by. Their mission has conveyed a progressive, liberator and precursor meanings and functions. In Turkey, the army with a profound historical military tradition has been the symbol and pioneer power of the modernisation project of the new Turkish Republic while in Latin America, the armies have also established a historical character from the wars of the independence process. Moreover, although there have been several differences in the process, scope, manner and length of the coups and military interventions in Latin America and Turkey, the armies have shown some sort of distrust for civilian governments and have looked for the public support when they intervened in politics. Furthermore, when the economic problems mostly arising from neoliberal policies created political and social unrest, the armies could regard those unstable conditions as civilian governments' failure and decided to intervene and create order.

Consequently, even though Turkey and Latin American countries are geographically very distant, and have historical, cultural, administrative and social differences, they often experienced military interventions and coups during the Cold War as a result of similar political, economic and military processes with the influence of the United States.